

VARGA DÁNIEL

Théba harcias bikája: az észak-karnaki pülónkapu Montu-himnusza*

Bevezetés

Jelen tanulmány középpontjában egy, a thébai Montuhoz szóló himnusz áll, amely ez idáig kevés figyelmet kapott. Az észak-karnaki templomkörzet főkapujának (Babel-Abd) átjárójában, annak keskeny, délkeleti falszárnyán található szöveg először a Firchow által szerkesztett *Thebanische Tempelinschriften aus griechisch-römischer Zeit* kötetben látott napvilágot, amely Sethe *in situ* készített kópiáinak posztumusz kiadása. A pülónkapu jeleneteiről készített első, szisztematikus publikáció Sternberg-El Hotabi nevéhez köthető,² amelyet Aufrère legújabb, a kapuról készített monográfiája követett.³ Utóbbiról Quack írt részletes recenziót,⁴ amelyben számos hibára és pontatlanságra mutatott rá.⁵

A kapun olvasható himnusz⁶ 2005 óta szinte alig kapott figyelmet, annak ellenére, hogy számos adalékkal szolgál Montunak a kései thébai teológiában betöltött

* Köszönettel tartozom Jasper Katának (ELTE BTK, Egyiptológiai Tanszék) a tanulmányhoz fűzött gondolatébresztő megjegyzéseiért és meglátásaiért.

¹ Kurt SETHE – Otto FIRCHOW: *Thebanische Tempelinschriften aus griechisch-römischer Zeit*, Berlin, Akademie Verlag, 1957. (A továbbiakban: *Urk.* VIII.)

² Heike STERNBERG-EL HOTABI: *Der Propylon des Montu-Tempels in Karnak-Nord: Zum Dekorationsprinzip des Tores: Übersetzung und Kommentierung der Urkunden VIII, Texte Nr. 1 – Nr. 50*, GOF IV/25, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1993.

³ Sydney H. AUFRÈRE: *Le propylône d'Amon-Ré-Montou à Karnak-Nord*, MIFAO 117, Le Caire, Institut français d'archéologie orientale, 2000. (A továbbiakban: AUFRÈRE, *Montou.*)

⁴ Joachim F. QUACK: „Zu einer neuen Edition des Montu-Tores”. *Orientalistische Literaturzeitung* 100, 2005, 125–137. Quack részletes kritikai vizsgálata ellenére Aufrère publikációja további pontokon korrigálásra szorul. Egy ilyen terjedelmű monográfia átfogó revíziója azonban érthető módon meghaladja egy recenzió formai kereteit, ahogyan erre maga a szerző is utalt: QUACK (2005): 126.

⁵ Aufrère monográfiájának címét már önmagában nem lehet kritikai észrevétel nélkül hagyni, ugyanis ő a kaput egy szinkretikus Amun-Ré-Montunak tulajdonítja, amit később több helyen is tévesen megismétel: AUFRÈRE, *Montou*, 461–462 (§§ 309–310). Valójában azonban sem a kapu, sem az észak-karnaki templom más szövegeiben nem történik utalás erre a feltételezett szinkretikus istenségre. Tudomásom szerint csak a todi templom néhány jelenetében jelenik meg az Amun-Montu (Christophe THIERS: *Töd: Les inscriptions du temple ptolémaïque et romain II: Textes et scènes nos. 173–329*, FIFAO 18/2, Le Caire, Institut français d'archéologie orientale, 2000, 226 (no. 286, 2) és 252 (no. 304, 1). A továbbiakban: *Töd II*) vagy Amun-Montu-Ré (*Töd II*, 293, 7; 294, 7) kompozit alak, ezek azonban sokkal inkább a két isten megfeleltetésének explicit, ugyanakkor meglehetősen ritka szöveges bizonyítékai.

⁶ AUFRÈRE, *Montou*, 298–301 (§§ 212–216) = *Urk.* VIII, 48, 1–2; Bertha PORTER – Rosalind L. B. MOSS: *Topographical Bibliography of Ancient Egyptian Hieroglyphic Texts, Reliefs, and Paintings II: Theban Temples*, Oxford, Clarendon Press, 1972, 3 (8e). Lásd továbbá Aufrère rövid összegzését: AUFRÈRE, *Montou*, 453 (§ 297).

szerepéhez. Az istenség az Óbirodalom korától fontos tagja volt az egyiptomi panteonnak, papsága már a 6. dinasztiától ismert,⁷ a Későkortól kezdődően pedig a thébai régió egyik legjelentősebb istenévé vált, akinek tisztelete a Középbirodalom óta négy kultuszhelyen (Medamud, Észak-Karnak, Armant, Tod) összpontosult. Mindennek ellenére Montuhoz nem írtak nagy himnuszokat, ez idáig mindössze négy ilyen műfajú szöveg ismert, amelyek időben az Újbirodalom és a római kor közé tehetők:

1. Uszermontu vezír sztéléje (18. dinasztia),⁸
2. az észak-karnaki főkapu himnusza (III. Ptolemaiosz Euergetész),⁹
- 3–4. két himnusz Antoninus Pius déli kapuján Medinet Habuban.¹⁰

A lista egy további démotikus invokációval bővíthető, amely Ozirisz-Buhiszhoz, azaz Montu földi inkarnációjának, a Buhisz bikának halotti formájához szól.¹¹ Fontos még említést tenni a medamudi templom északi kioszkján olvasható római kori *snḏ*-himmuszról, amelyben a meg nem nevezett istenség (Amun, Montu vagy mindkét isten) azonosítása továbbra is problematikus.¹²

A Bab el-Abd az észak-karnaki Montu-körzet főbejáratát jelölő, a kerítőfal északi oldalán található monumentális díszkapu, amelyet III. Ptolemaiosz Euergetész idején építettek,¹³ dekorálása azonban csak IV. Ptolemaiosz Philopatör uralkodása alatt fejeződött be. A kapu IV. Ptolemaiosz kettős dedikációját viseli, amelyek az

⁷ Joris F. BORGHOUTS: „Month”. In Wolfgang Helck – Wolfhart Westendorf (szerk.): *Lexikon der Ägyptologie, Band IV: Megiddo – Pyramiden*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1982, 200 és 202 (n. 2); Edward K. WERNER: *The God Montu: From the Earliest Attestations to the End of the New Kingdom*, Unpublished PhD-dissertation of Yale University, New Haven, 1985, 12–14.

⁸ Wolfgang HELCK: *Urkunden der 18. Dynastie, IV, Heft 22: Inschriften der Könige von Amenophis III. bis Haremheb und ihrer Zeitgenossen*, Berlin, 1958, 2080, 6 – 2083, 8 (A továbbiakban: *Urk.* IV); Robert MOND – Oliver H. MYERS: *Temples of Armant: A Preliminary Survey II: The Plates*, London, The Egypt Exploration Society, 1940, pl. CI (3); WERNER (1985): 153–156.

⁹ *Urk.* VIII, 48, 1–2.

¹⁰ David KLOTZ: *Caesar in the City of Amun: Egyptian Temple Construction and Theology in Roman Thebes*, Monographies Reine Élisabeth 15, Turnhout, Brepols, 2012, 355–359.

¹¹ Robert MOND – Oliver H. MYERS: *The Bucheum II: The Inscriptions*, London, The Egypt Exploration Society, 1934, 56 (no. 167); Lothar GOLDBRUNNER: *Buchis: Eine Untersuchung zur Theologie des heiligen Stieres in Theben zur griechisch-römischen Zeit*, Monographies Reine Élisabeth II, Turnhout, Brepols, 2004, 188.

¹² Emmanuel JAMBON – Alain FORTIER: „Médamoud no 343”. In Christophe Thiers (szerk.): *Documents de Théologies Thébaines Tardives (D3T1)*, CENiM 3, Montpellier, 2009, 49–94. A himnuszban megszólított istenség korábbi azonosításaihoz lásd: JAMBON-FORTIER (2009): 50 (n. 9).

¹³ Lásd legújabbban: Jean REVEZ: „Une stèle commémorant la construction par l’empereur Auguste du mur d’enceinte du temple de Montou-Ré à Médamoud”. *Bulletin de l’Institut Français d’Archéologie Orientale* 104, 2004, 495–510 (korábbi bibliográfiával). III. Ptolemaiosz építészeti tevékenységéhez lásd: Dieter ARNOLD: *Temples of the Last Pharaohs*, New York-Oxford, Oxford University Press, 1999, 162–173; AUFRÈRE, *Montou*, 16–20 (§§ 10–12); Christophe THIERS – Pierre ZIGNANI: „Membra Disiecta Ptolemaica (I)”. *Cabiers de Karnak* 13, 2010, 384–394; Claude TRAUNECKER: „Thèbes, printemps 242 av. J.-C., Ptolémée III et la reine Bérénice II à Karnak?”. In Luc Gabolde (szerk.): *Un savant au pays du fleuve-dieu: Hommages égyptologiques à Paul Barguet*, Kyphi 7, Paris-Lyon, 2015, 201–231.

északi (külső) oldal keleti és nyugati alapzati sávjában (*bandeaux de soubassement*) olvashatók.¹⁴ A keleti sáv dedikációja a karnaki Amun-Rét (*Imn-R^c nb ns.wt t3.wy hnt Ip.t-s.wt*, „Amun-Ré, a Két Ország trónusainak ura, aki Karnak élén áll”), míg a nyugatié a thébai Montu-Rét (*Mnt-R^c nb W3s.t*, „Montu-Ré, Théba Ura”) nevezi meg. Ennek megfelelően ezt a két istent ábrázolták – hitveseikkel és gyermekeikkel együtt – a kapu architrávjának mindkét oldalán. Az északi oldalon négy jelenet látható, amelyek közül a két szélsőn a király Montunak és Rattauinak,¹⁵ míg a két középsőn Amunnak, Mutnak és Honszunak¹⁶ mutat be áldozatot. Ezzel szemben az architráv déli oldalán lévő, két, egymással szimmetrikus jelenetben az észak-karnaki triász, azaz Montu-Ré, Rattai és a gyermek Horparé jelenik meg, amint áldozatot kapnak III. Ptolemaiosztól, II. Berenikétől, valamint Maat istennőtől és Théba városának perszonifikációjától.¹⁷ Amunt és Montut gyakran ábrázolták egymás mellett a görög-római kori pülónkapuk architrávján,¹⁸ amelynek oka, hogy a két isten egymással való megfeleltetése a kései thébai teológia meghatározó elemévé vált.

A vizsgálat tárgyát képező szöveget, amely műfaji meghatározását tekintve egy két részből álló himnusz, két kolumnában vésték fel az észak-karnaki pülónkapura.¹⁹ A himnusz második felében lévő kartusokat üresen hagyták, az ajtómélyedés dekorációjában²⁰ azonban III. Ptolemaiosz protokollja olvasható. A karnaki Honszu-templom előtt álló Euergetész-kapun is egy hasonló szerkezetű, azonban lényegesen hosszabb himnusz található,²¹ amelyben a kartusok III. Ptolemaiosz *nomenjét* és *praenomenjét* őrzik. Ez alapján valószínűnek tűnik, hogy az észak-karnaki kapun szereplő himnuszt is III. Ptolemaiosz Euergetész idején vésték fel.

A himnusz első része Montut a *iszw n=k* („Dicséret neked, [ő]”) kifejezéssel közvetlen módon szólítja meg, amelyet az isteni epithetonok egy hosszú, listaszerű

¹⁴ AUFRÈRE, *Montou* §§ 131–134 (= *Urk.* VIII, 39–40); Alexandre VARILLE: *Karnak I*, FIFAO 19, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1943, 3–4 és pl. VI. Vö. a karnaki Honszu-templom, valamint a médinet habui Kis Templom főkapuinak kettős dedikációját: Pierre CLÈRE: *La Porte d’Évergète à Karnak*, MIFAO 84, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1961, pl. 19 (= *Urk.* VIII, 109–110) (a továbbiakban: CLÈRE, *Porte*); Christiane ZIVIE-COCHE: „L’Ogdoade à Thèbes à l’époque ptolémaïque (III): le pylône du petit temple de Médinet Habou”. In Christophe Thiers (szerk.): *Documents de Théologies Thébaines Tardives (D3T 3)*, CENiM 13, Montpellier, 2015, 385.

¹⁵ AUFRÈRE, *Montou* §§ 171–173 (= *Urk.* VIII, 2) és §§ 174–176 (= *Urk.* VIII, 4).

¹⁶ AUFRÈRE, *Montou* §§ 177–179 (= *Urk.* VIII, 1) és §§ 180–182 (= *Urk.* VIII, 3).

¹⁷ AUFRÈRE, *Montou* §§ 271–273 (= *Urk.* VIII, 13) és §§ 274–276 (= *Urk.* VIII, 14).

¹⁸ Ehhez lásd legújabban: Félix RELATS MONTSERRAT – Lorenzo MEDINI – Alain FORTIER: „Quelques considérations sur le «tableau de l’oracle de Médamoud»: un relief culturel?”. *Bulletin de l’Institut Français d’Archéologie Orientale* 118, 2018, 393–396. Érdemes említést tenni arról az Armantból előkerült, felirat nélküli sztéléről is, amelyen az uralkodó egy sólyom- (Montu?) és egy kosfejű (Amun?) istenségnek mutat be áldozatot: MOND-MYERS (1934, III): pl. LV (57).

¹⁹ Vö. Valbelle leírását a Tiberius-kapuról, ahol a kapuátjáró falszárnyain egy-egy, a helyi istenekhez intézett himnusz olvasható: Dominique VALBELLE: „La Porte de Tibère dans le complexe religieux de Médamoud”. In Jean VERCOUTTER (szerk.): *Hommages à la mémoire de Serge Sauneron (1927-1976) I: Égypte pharaonique*, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1979, 83.

²⁰ AUFRÈRE, *Montou*, 294–295 (fig. 48a–c).

²¹ CLÈRE, *Porte*, pls. 72–73 (= *Urk.* VIII, 115) és 53–54 (= *Urk.* VIII, 116).

felsorolása követ.²² A második rész első felében Montu további jelzői olvashatók, amelyet egy, az uralkodói titulátúrát megelőző non-enklitikus partikula (*ir*) követ. Ezt követően III. Ptolemaiosz Montu fiaként jelenik meg, itt pedig a szöveg ismét egyes szám második személyben szól az istenséghez. A kolumnák vége nem maradt fenn, így a szöveg ezen részei nem rekonstruálhatók.

A Sethe-féle kiadás csak a hieroglif szöveget tette közzé, míg Sternberg-El Hotabi publikációjában kizárólag fordítást közölt. A kapunak erről a szövegről Aufrère sem készített faksimile másolatot, amelyre, leírása szerint, „sem a körülmények, sem az alkalmazott technika nem biztosított lehetőséget”.²³ Mivel az észak-karnaki Montu-körzet jelenleg nem látogatható,²⁴ így az *in situ* kolláció nem valósulhatott meg, azonban Sethe és Aufrère szövegközléseit (I–2. ábra) egybevetve, valamint az egyéb görög-római kori párhuzamokat bevonva számos ponton lehetőség nyílik fordítási javaslattal élni. Az eddigi publikációk hosszabb kommentár nélkül hagyták a himnuszt, így az átírást és fordítást követően az ezt a hiányt pótolni igyekvő kommentárrész olvasható. A tanulmányt egy rövid összegzés zárja, amelyben a thébai teológiai rendszer kontextusán belül helyezem el Montunak a himnuszban megjelenő szerepét.

A Bab el-Abd Montu-himnusza

AUFRÈRE, *Montou* §§ 212–216 (= *Urk.* VIII, 48, 1–2)

iszw n=k t3y p3 nht Mryty Mnt nht nsu ntr.w k3 nš mr h3 ir.ty=f(y) m b.wy=f(y) hnw.ty=f(y) nš dniw.t hrw dmd mi ht m dš q3 rnp wr iw3y.t spd db.wy shm-ib khb hrw k3 k3.w k3p=sn n snđ.t=f t3 wp(.t) wsr g3b.ty nšni m3c ir.ty=f(y) m b.wy=f(y) mn<-ib> hr mtwn=f nb phty spd tr.w wnm w3dw s'm snf tk3=f m ir.ty=f(y) hr=f m sd.t wbd [...]

Mnt-Rc nb W3s.t nb phty Hr wsr.ty hwnw ntry spd-ds nb hpš hw(.w) b1n.w=f nb r3-ht qn m skw nd n ntr.w ntr.wt ir nsu bity nb t3.wy (üres kartus) | z3 Rc nb hc.w (üres kartus) | z3=k wt1=k hprw=k im=f inm=k m ir.ty=f(y) iw=c=k snn=k nty hr-tp t3 swsr=k phty=f snht=k hpš.wy=f(y) shr=k h3 nb m-h3w=f ir=k n-f ikm m hrw skw sbh=k h3=f m r3-d3.w [...]

„Dicséret neked, (ó) győzedelmes férfi,^(a) Mryty,^(b) győzedelmes Montu,^(c) istenek királya, erős bika,^(d) a csatát kedvelő,^(e) akinek szemei az *b*- és *hnw*-szarvai,^(f) akinek bömbölése hangos a csata napján, mint a tűz a viharban,^(g) a magas meg-

²² Az epithetonok többsége az ún. *nfr hr* szerkezetet, a főnévi frázisok egyik típusát követi: James P. ALLEN: *Middle Egyptian: An Introduction to the Language and Culture of Hieroglyphs*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 78 (6.5).

²³ AUFRÈRE, *Montou*, 298 (§ 212).

²⁴ A körzetben a Jia Xiaobing által vezetett egyiptomi-kínai misszió végez feltárásokat 2018 óta.

fiatalodott bika,^(h) a nagytorkú,⁽ⁱ⁾ az éles szarvú, a bátor,^(j) a tomboló hangú,^(k) bikák bikája,^(l) akinek félelmétől elrejtőznek,^(m) a rögzített szarvú,⁽ⁿ⁾ az erős karú, a valódi tomboló,^(o) akinek szemei az *ḥ*-szarvai, aki kitartó a harcmezején,^(p) az erő ura, az éles szarvú,^(q) aki nyers húst eszik és vért szüröcsöl,^(r) akinek lángja a két szeme,^(s) akinek arca a tűz,^(t) aki elégeti [...]"

„Montu-Ré, Théba Ura, az erő ura, a Kettős Ureusz Hórusza,^(u) isteni ifjú,^(v) éles késű,^(w) az erő ura, aki lesújt lázadóira, a fegyverek ura,^(x) aki bátor a csatában, istenek és istennők védelmezője.^(y) Ami Felső- és Alsó-Egyiptom királyát, a Két Ország Urát (*üres kartus*), Ré fiát, a Koronák Urát (*üres kartus*) illeti, ő a te fiad, akit nemzettél, manifesztációd benne lakozik, színed szemeiben van,^(z) örökösöd és földi képmásod (*ḏ*). Növelj meg testi erejét,^(aa) erősítsd meg karjait, hiúsíts meg minden támadást körülötte, készíts pajzsot számára a csata napján,^(ab) vedd őt körül harc közben [...]"

(a) Sternberg-El Hotabi téves, „győzedelmes veréb” (*tt nht*) fordítása²⁵ Sethe hibás másolatából eredt.²⁶ A díszkapu egy másik jelenetében a medamudi Montu, mint *tzy nht*, a következőképpen jelenik meg: „Amíg Montu a győzedelmes férfi, hatalmas erejű, harcos, aki a csatatéren lépked, addig ő a győzedelmes bika, az éles szarvú, a bátorkarú, aki eltapossa az ellenségeket, aki védelmezi Thébát északon és keleten, aki visszaveri a veszedelmet határaitól” (*wnn Mnṯ m tzy nht tqr pḥty pr-ḥb-n=f ptr.t sw m k3 nht spd ḥnw.ty im3-ḥ pṯpt ḥfty.w ḥw(.w) W3s.t ḥr mh.t=s i3b.t=s šhr ḏ3 m r3-w3.t=s*).²⁷ A todi templom egyik megnevezése, mint *ḥw.t-tzy*,²⁸ is jól reflektál az epithetonra.

(b) A *Mryty* „szeretett”²⁹ kifejezés leggyakrabban a fáraó és Ozirisz által viselt jelző. Ozirisznek ez a formája eredetileg a Deltavidékhez kapcsolódhatott, később azonban a halottaságyon újjászületett istenséget jelölte.³⁰ Montu a Későkortól kezdve gyakran azonosul Oziriszszel, elsősorban, mint Théba uralkodója és Amun utódja.³¹ Koemoth szerint Ozirisznek ez a formája elsősorban egy

²⁵ STERNBERG-EL HOTABI (1993): 130.

²⁶ AUFRÈRE, *Montou*, 300, n. (a) (§ 216).

²⁷ AUFRÈRE, *Montou* §§ 164–166 (= *Urk.* VIII, 5h). Lásd még: Jean-Claude GRENIER: *Töd: Les inscriptions du temple ptolémaïque et romain I: La salle hypostyle, textes nos. 1-172*, FIFAO 18/1, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1980, 55–56 (no. 34, 5) (*tzy tqr pḥty*) (A továbbiakban: *Töd I*); *Töd II*, 174, 4 (*tzy pr-ḥ*).

²⁸ Eberhard OTTO: *Topographie des thebanischen Gaaues*, UGAÄ 16, Berlin, Akademie Verlag, 1952, 85.

²⁹ Christian LEITZ: *Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen III: p-nbw*, OLA 112, Leuven, Uitgeverij Peeters, 2002, 352c–354b (A továbbiakban: *LGG I–VII*); Pierre P. KOEMOTH: *Osiris-MRJTJ (Le Bien-Aimé: Contribution à l’étude d’Osiris sélénisé*, Cahiers de la Société d’Égyptologie 9, Genève, 2009.

³⁰ KLOTZ (2012): 200.

³¹ KLOTZ (2012): 157 (n. 965). Lásd még: Christiane M. ZIVIE: *Le temple de Deir Chelouit II, 56–89: Inscriptions du pronaos*, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1983, 72–74 (no. 88, 3) (A továbbiakban: *Deir Chelouit II*); *Töd I*, 172; *Töd II*, 244, 2; 296, 7.

bika alakú lunáris aspektust rejt,³² az azonban egyértelmű, hogy az epithetonnak a Montuhoz való társítása nem kölcsönzött lunáris jelleget az istenségnek,³³ csupán hangsúlyozta a két isten szoros kapcsolatát a lokális teológiában, mint Amun utódjai.

(c) Az istenség gyakori jelzője, amely számos thébai emlékművön megjelenik.³⁴ A kifejezés, bár eltérő ortográfiával, de megtalálható egy római kori halotti papirosz is (P. Leiden T 32, III, 18–19).³⁵

(d) A *nʿš* melléknév eredetileg az állatok erejét jelölte, így gyakran található a szó végén oroszlán, sólyom vagy éppen Széth-állat determinatívum.³⁶

(e) A Sethe- és az Aufrère-féle hieroglif szövegközlésekben némi eltérés található a kifejezés második tagjánál: Sethe-nél $\text{𓆎} \text{𓆑}$ (*wr ʿh3*), míg Aufrère-nél $\text{𓆎} \text{𓆑} \text{𓆒}$ (*wr mr(w).t*) szerepel. Aufrère átírása (*wr mrwt ʿh3*)³⁷ és fordítása („qui apprécie grandement le combat”) továbbá nem korrelál a hieroglif változattal.³⁸ Sternberg-El Hotabi a passzust „der den Kampf liebt”-ként fordította,³⁹ ami a *mr ʿh3* átírást sejteti. Montu a főkapu két további jelenetében is viseli a *mr ʿh3* isteni jelzőt.⁴⁰ A *wr mr(w).t* kifejezés bár gyakori, nem fordul elő Montuval kapcsolatban,⁴¹ és *wr ʿh3*-ként sem hivatkozni rá a thébai szövegek, így a legvalószínűbb megoldásnak a $\text{𓆎} \text{𓆑}$ (*mr ʿh3*) olvasat tűnik.

(f) A párhuzamokat figyelembe véve Aufrère *hh=f* olvasata⁴² nem helytálló. Az *ir.ty=f(y) m ʿb.wy=f(y)* kifejezés később is megjelenik a himnuszban, illetve a kapu egy másik jelenetében is.⁴³ A szövegben szereplő ortográfia (két pupilla)

³² KOEMOTH (2009): 93–97.

³³ Vö. Catherine GRAINDORGE: „Les théologies lunaires à Karnak à l’époque ptolémaïque”. *Göttinger Miszellen* 191, 2002, 53–58; Christophe THIERS: „Fragments de théologies thébaines: La bibliothèque du temple de Tôd”. *Bulletin de l’Institut Français d’Archéologie Orientale* 104, 2004, 563–564.

³⁴ *Urk.* VIII, 143, 5–6; AUFRÈRE, *Montou* §§ 161–163 (= *Urk.* VIII, 10g); §§ 167–169 (*Urk.* VIII, 9h); §§ 187–189 (= *Urk.* VIII, 34b); §§ 212–216 (= *Urk.* VIII, 48); §§ 264–266 (= *Urk.* VIII, 15b); *Töd* I, 85, 6; *Töd* II, 292, 2.

³⁵ François R. HERBIN: *Le livre de parcourir l’éternité*, OLA 58, Leuven, Uitgeverij Peeters, 1994, 55, 160 és 441.

³⁶ Adolf ERMAN – Hermann GRAPOW: *Wörterbuch der ägyptischen Sprache* II, Berlin, Akademie Verlag, 1971, 209, 12–21 (A továbbiakban: *Wb.* I–V); Penelope WILSON: *A Ptolemaic Lexikon: A Lexicographical Study of the Texts in the Temple of Edfu*, OLA 78, Leuven, Uitgeverij Peeters, 1997, 493–494.

³⁷ AUFRÈRE, *Montou*, 299 (§ 214).

³⁸ QUACK (2005): 133.

³⁹ STERNBERG-EL HOTABI (1993): 130.

⁴⁰ AUFRÈRE, *Montou* §§ 224–226 (= *Urk.* VIII, 38b); §§ 252–254 (= *Urk.* VIII, 17h).

⁴¹ *LGG* II, 443c–444a.

⁴² QUACK (2005): 133.

⁴³ AUFRÈRE, *Montou* §§ 258–260 (= *Urk.* VIII, 16h).

azonban egy másik olvasatot is lehetővé tesz: „aki az *‘b-* és *h̄nw-*szarvaival lát” (*m33=f m ‘b.wy=f(y) h̄nw.ty=f(y)*).

(g) Aufrère a párhuzamokat figyelmen kívül hagyva a passzust a következőképpen értelmezte: „puissant du cri de guerre de Rê” (*n^ꜥš dnjw.t R^ꜥ*).⁴⁴ A todi templom egyik mitologikus szövegében Montu-Baal úgy jelenik meg, mint aki „hangos üvöltéssel ad utasítást” (*wđ.tw-n=f n^ꜥš dniw.t*).⁴⁵ A Bab el-Abd egy másik jelenetében pedig a thébai Montut a következő epithetonokkal jellemzik: „győzedelmes erejű, akinek üvöltése hangos a csata napján,⁴⁶ *Mryty*, az Isteni Kilencség védelmezője, az isten[ek] királya [...]” (*nḥt pḥty n^ꜥš dniw.t hrw dmd Mryty nđ psđ.t nsw ntr[.w] [...]*).⁴⁷ Máshol Montu „tomboló üvöltésüként” (*kḥb dniw.t*)⁴⁸ vagy „tomboló hangúként” (*kḥb ḥrw*)⁴⁹ jelenik meg.

(h) Vö. Sternberg-El Hotabi („mit erhabenen Verjüngungen”)⁵⁰ és Aufrère („à la vigueur élevée”)⁵¹ fordításait. Szójáték a *q3 rnp* „magas fiatal bika” és Montu gyakori epithetonja, a *k3 rnp* „megfiatalodott bika” között.⁵² Egy az armanti Montuhoz szóló újbirodalmi himnuszban a *k3 rnp* helyett az *iḥ rnp* kifejezés olvasható.⁵³

(i) Montura, mint „nagytorokúra” (*wr iw3y.t*) kizárólag ebben az észak-karnaki himnuszban hivatkoznak, II. Ramszeszt azonban egy helyen úgy említik, mint „éles szarvú és nagytorkú” (*spd ‘b.wy wr iw3y.t*).⁵⁴ Úgy tűnik, hogy a *iw3y.t* kifejezés eredetileg a szarvasmarha nyakát jelölte, így elképzelhető a kapcsolat e között és a *iw3* „szarvasmarha” szó között.⁵⁵ Montu két helyen jelenik meg a „torok megkötözőjeként” (*tz iw3y.t*),⁵⁶ továbbá ő az, aki „átszúrja a torokát annak, aki megtámadja őt” (*wnp-n=f iw3y.t nt thi sw*).⁵⁷

⁴⁴ AUFRÈRE, *Montou*, 299 (§ 214).

⁴⁵ *Töd I*, 120D.

⁴⁶ A *hrw dmd*, mint „csata napja” kifejezéshez lásd: WILSON (1997): 1197–1198.

⁴⁷ AUFRÈRE, *Montou* §§ 271–273 (= *Urk.* VIII, 130).

⁴⁸ AUFRÈRE, *Montou* §§ 252–254 (= *Urk.* VIII, 17b); §§ 224–226 (= *Urk.* VIII, 38c); *Töd I*, 151, 2.

⁴⁹ AUFRÈRE, *Montou* §§ 212–216 (= *Urk.* VIII, 48, 1).

⁵⁰ STERNBERG-EL HOTABI (1993): 130.

⁵¹ AUFRÈRE, *Montou*, 299 (§ 214).

⁵² AUFRÈRE, *Montou* §§ 141–143 (= *Urk.* VIII, 41, 2); §§ 158–160 (= *Urk.* VIII, 6g); KLOTZ (2012): 355–357.

⁵³ *Urk.* IV, 2080, 9.

⁵⁴ KENNETH A. KITCHEN: *Ramesside Inscriptions: Translated & Annotated: Translations, Volume II: Ramesses II: Royal Inscriptions*, Oxford, Wiley-Blackwell, 1996, 318, 15.

⁵⁵ WILSON (1997): 49.

⁵⁶ CLÈRE, *Porte*, pl. 7 (= *Urk.* VIII, 68h); CONSTANT DE WIT: *Les inscriptions du temple d’Opet, à Karnak I*, Bibliotheca Aegyptiaca XI, Bruxelles, Fondation Égyptologique Reine Élisabeth, 1958, 55 (A továbbiakban: *Opet I–III*).

⁵⁷ AUFRÈRE, *Montou* §§ 224–226 (= *Urk.* VIII, 38b).

(j) Az átírás során Sethe szövegpublikációját vettem alapul, aki Aufrère-rel szemben *šhm-ib*-ként értelmezte a passzust. Utóbbi itt a *šhm-hr* („puissant d’aspect”) olvasatot adta.⁵⁸ Az istenségre máshol is hivatkoznak „bátorként”,⁵⁹ továbbá legalább egy esetben hitvesét Rattaut is így nevezik meg Todban, az Istennők Termének kapuján.⁶⁰ Bika aspektusában Montu gyakran „bátor/szilárd szívű bikaként” (*kꜣ mn-ib*) jelenik meg.⁶¹

(k) Aufrère meglepő módon *nb šnꜣ hrw*-ként („auquel il appartient de repousser le bruyant”) írta át a kifejezést, és értelmezte a *hrw*-t Széth egyik megjelöléseként.⁶² A helyes, *khh* olvasat az észak-karnaki pülónkapu több jelenetében is előfordul.⁶³

(l) Aufrère itt helytelenül *fdw kꜣ.w*-ként értelmezte a szakaszt,⁶⁴ a *kꜣ kꜣ.w* kifejezés azonban egy, a Középbirodalom óta jól adatolt epitheton, amely már a Koporsószövegek 425. mondásában,⁶⁵ valamint a Ramesseum papiruszon lévő Szobek-himnuszban⁶⁶ is megjelenik. A medamudi templom külső, keleti falának egyik szövege is „bikák bikájának” (*kꜣ kꜣ.w*) nevezi Montut.⁶⁷

(m) Aufrère nem élt javaslattal a szakaszban szereplő *kꜣp* „elrejtteni, elrejtőzni”⁶⁸ ige feloldására.

⁵⁸ AUFRÈRE, *Montou*, 300, n. (e) (§ 216).

⁵⁹ AUFRÈRE, *Montou* §§ 252–254 (= *Urk.* VIII, 17b); *Töd* I, 9, 9; 153, 3.

⁶⁰ *Töd* II, 244, 4.

⁶¹ *Urk.* VIII, 181g; *Opet* I, 55; CLÈRE, *Porte*, pl. 7 (= *Urk.* VIII, 68g–h); *Töd* I, 5, 3.

⁶² AUFRÈRE, *Montou*, 299 (§ 214) és 300, n. (f) (§ 216). Az olvasat korrigálásához lásd: QUACK (2005): 133.

⁶³ *Urk.* VIII, 17b; 21d; 38c.

⁶⁴ AUFRÈRE, *Montou*, 299 (§ 214) és 300, n. (g) (§ 216).

⁶⁵ ADRIAAN DE BUCK: *The Egyptian Coffin Texts V: Texts of Spells 355-471*, OIP 73, Chicago, The University of Chicago Press, 1954, 269b. Lásd még: FRANÇOIS DAUMAS: „Le sanatorium de Dendara”. *Bulletin de l’Institut Français d’Archéologie Orientale* 56, 1956, 45 (n. 3).

⁶⁶ P. RAMESSEUM VI, 48: ALAN H. GARDINER: „Hymns to Sobk in a Ramesseum Papyrus”. *Revue d’Égyptologie* II, 1957, 48. Korai előforduláshoz lásd még: COLLEEN MANASSA: „Sounds of the Netherworld”. In Benedikt Rothöhler – Alexander Manisali (szerk.): *Mythos & Ritual: Festschrift für Jan Assmann zum 70. Geburtstag*, Münster, LIT, 2008, 113. A későkori szarkofágokon olvasható „Amduat kozmogónia” Tatjenent nevezi „bikák bikájának”: COLLEEN MANASSA: *The Late Egyptian Underworld: Sarcophagi and Related Texts from the Nectanebid Period*, Ägypten und Altes Testament 72, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2007, 158.

⁶⁷ ÉTIENNE DRIOTON: *Rapport sur les fouilles de Médamoud (1925): Les inscriptions*, FIFAO 3/2, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1926, 52 (no. 120, 7) (a továbbiakban: *Médamoud* I). Vos a passzust tévesen a Buhisz bika megjelöléseként értelmezi: RENÉ L. VOS: „Varius Coloribus Apis: Some Remarks on the Colours of Apis and Other Sacred Animals”. In Willy Clarysse – Antoon Schoors – Harco Willems (szerk.): *Egyptian Religion: The Last Thousand Years*, Part I, OLA 84, Leuven, Uitgeverij Peeters, 1998, 717–718. Lásd még: *Töd* I, 67, 8.

⁶⁸ *Wb.* V, 104, 14–17. A *hꜣp* és a *sdg(s)* igékhez hasonlóan az *imn* egyik gyakori szinonimája.

(n) Az epithetont számos más isten is gyakran viseli.⁶⁹

(o) A *nšni* („dühöngő, tomboló”) Széth gyakori jelzője.⁷⁰ A *nšni mꜣꜥ* úgy tűnik, hogy egy *hapax legomenon*, amelynek első tagját egy bika ideogramma determinálja, jelezve ezzel, hogy az epitheton Montu bika aspektusára utal. Ennek alapján pedig Aufrère „vrai taureau furieux”⁷¹ fordítása nem megfelelő.

(p) Bár sem Sethe, sem Aufrère hieroglif közlésében nem szerepel a *mn* utáni *ib*, ezen a helyen mégis emendálással élek, így a feltételezett olvasat *mn-ib* „kitartó” (*lit.* „szilárd szívű”). A *mn-ib* kifejezés a kapu egy további jelenetében is előfordul a medamudi Montu kapcsán: „a megfiatalodott bika, az éles szarvú, a bátorság ura, aki az erő, aki kitartó a harcmezéjén” (*rnp spd hnw.ty nb qn sꜣwy nht mn-ib hr mꜣwn=f*).⁷² Montu megjelenhet úgy is, mint aki „bátor a harcmezőn” (*qn hr ptr.t*),⁷³ illetve „aki a harcmezőn lépked” (*hb-n=f ptr.t*),⁷⁴ továbbá ő a „nagy isten a csatatéren” (*nꜣr ꜥ m ptr.t*).⁷⁵

(q) Aufrère itt a *hnr* („fog”) olvasatot adta meg,⁷⁶ mivel azonban a szöveg egyértelműen egy bika tulajdonságait írja le, így valószínűbbnek tűnik a Sethe publikációjában szereplő *spd tr.w* olvasat.⁷⁷

(r) A *wnm wꜣꜥw*, valamint a *sꜣm snf* kifejezések csupán egyszer, a fentebbi himnuszban fordulnak elő Montuval kapcsolatban. A Bab el-Abd egy másik jelenetében azonban egy hasonló leírás olvasható a griff alakban egyesült Négy Monturól, aki az ellenség „húsát eszi és vérét szürcsöli” (*wnm iwꜣf-sn shb snf-sn*).⁷⁸

⁶⁹ LGG VII, 491a–b.

⁷⁰ LGG IV, 360b–c.

⁷¹ AUFRÈRE, *Montou*, 299 (§ 214).

⁷² AUFRÈRE, *Montou* §§ 164–166 (= *Urk.* VIII, 5b). Lásd még: *Urk.* VIII, 181g; CLÈRE, *Porte*, pl. 7 (= *Urk.* VIII, 68g–h); *Töd* I, 5, 3; *Opet* I, 55.

⁷³ AUFRÈRE, *Montou* §§ 258–260 (= *Urk.* VIII, 16b).

⁷⁴ Vagy „aki a harcmezőre lép”: AUFRÈRE, *Montou* §§ 164–166 (= *Urk.* VIII, 5h); §§ 224–226 (= *Urk.* VIII, 38b); *Urk.* VIII, 181g; CLÈRE, *Porte*, pl. 7 (= *Urk.* VIII, 68g); *Opet* I, 55; *Töd* I, 19, 3; KARL R. LEPSIUS: *Denkmaeler aus Aegypten und Aethiopien* IV, Berlin, 1849–1858, pl. 65a (A továbbiakban: LD I–VI). *Vö. Töd* I, 5, 3; „aki a harcmezőn lépked” (*hb-n=f pgꜣ*).

⁷⁵ Étienne DRIOTON: *Rapport sur les fouilles de Médamoud (1926): Les inscriptions*, FIFAO 4/2, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1927, 10 (n. 3–4) (A továbbiakban: *Médamoud* II). Lásd még: *Médamoud* II, 334 (*nht hr ptr.t*).

⁷⁶ AUFRÈRE, *Montou*, 298 (§ 213).

⁷⁷ *Wb.* V, 317, 13. *Vö. Montou* §§ 255–257 (= *Urk.* VIII, 21h): „az oroszlán (természetű) Ba, az éles fogú” (*bꜣ mꜣi spd hnr.w*).

⁷⁸ AUFRÈRE, *Montou* §§ 255–257 (= *Urk.* VIII, 21h). *Vö. Töd* II, 245, 4 (Szakhmetre vonatkozóan).

(s) Az armanti templom egyik oroszlán alakú vízköpőjének feliratában az *ir. t-k m [tkɜ]* passzus olvasható.⁷⁹ Ré-Harakhtival azonosulva Montu a „láng ura a sokaság között” (*nb nsr. t m-m ʕšɜ. t*),⁸⁰ valamint „Hórusz, a bátorkarú, akinek ureusz-kígyói hatalmasok, aki ellenségei ellen küldi az ő lángjukat” (*Hr ʔmɜ-ʕ wsr wɜd. ty wd hh-sn r hfty. w=f*).⁸¹

(t) A jelző⁸² a görög-római kori thébai anyagban kizárólag itt fordul elő Montura vonatkozóan.

(u) Montu gyakran viseli az epithetont,⁸³ amely egyrésztől Hórusz kettős didémjára, másrészt Montu kettős ureuszára utal. Amunról és a Nyolcasságról készített alapvető monográfiájában Sethe amellett érvel, hogy a *Hr wsr. ty* nem más, mint Montu egy korábbi epithetonjának, a „thébai Hórusznak” (*Hr Wɜs-ty*), kései interpretációja.⁸⁴ A későkori és Ptolemaiosz-kori thébai proszopográfiában gyakran megjelenik „a Fehér (Korona) és Hórusz, a Kettős Ureusz nagyja szolgálója” (*hm hɔd. t (hm) Hr wr wɜd. ty*) cím,⁸⁵ amelynek második tagja Montu előbb említett epithetonjára emlékeztet. A papi címet gyakran viselik a Montu

⁷⁹ Christophe THIERS: „Fragments de lions-gargouilles d’Ermant”. In Christophe Thiers (szerk.): *Documents de Théologies Thébaines Tardives (D3T 1)*, CENiM 3, Montpellier, 2009, 149, n. (c).

⁸⁰ AUFRÈRE, *Montou* §§ 141–143 (= *Urk.* VIII, 41); §§ 221–223 (= *Urk.* VIII, 30b); §§ 264–266 (= *Urk.* VIII, 15b).

⁸¹ AUFRÈRE, *Montou* §§ 258–260 (= *Urk.* VIII, 16b).

⁸² LGG V, 304c–305a.

⁸³ KLOTZ (2012): 158 (n. 972). A szöveghelyek néhány további példával bővíthetők: *Médamoud* II, 410; *Töd* I, 24, 5–6; *Töd* II, 185, 6; 222, 6–7; 292, 8; VARILLE (1943): pl. LVII (inv. no. 228); Dominique MALLET: *Le Kasr el-Agoûz*, MIFAO II, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1909, 72–73 (fig. 34) (A továbbiakban: *Kasr el-Agoûz*); Norman de Garis DAVIES: *The Temple of Hibis in el Khargeb Oasis III: The Decoration*, New York, The Metropolitan Museum of Art, 1953, pl. 61. Az epitheton magánemlékeken is megjelenik: Karl JANSEN-WINKELN: *Inschriften der Spätzeit II: Die 22.-24. Dynastie*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2007, 216–217 (23.19); Karl JANSEN-WINKELN: „Drei Gebete aus der 22. Dynastie”. In Jürgen Osing – Günter Dreyer (szerk.): *Form und Mass: Beiträge zur Literatur, Sprache und Kunst des alten Ägypten: Festschrift für Gerhard Fecht zum 65. Geburtstag am 6. Februar 1987*, Ägypten und Altes Testament 12, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 1987, 239 (Abb. 2).

⁸⁴ Kurt SETHE: *Amun und die Acht Urgötter von Hermopolis: Eine Untersuchung über Ursprung und Wesen des ägyptischen Götterkönigs*, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1929, Nr. 4, Berlin, Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1929, 9 (§ 4).

⁸⁵ A címhez lásd: Claude TRAUNECKER: „Les graffiti des frères Horsaisis et Horemheb: Une famille de prêtres sous les derniers Ptolémées”. In Willy Clarysse – Antoon Schoors – Harco Willems (szerk.): *Egyptian Religion: The Last Thousand Years*, Part II, OLA 85, Leuven, Uitgeverij Peeters, 1998, 1215–1222; Karl JANSEN-WINKELN: *Biographische und religiöse Inschriften der Spätzeit aus dem Ägyptischen Museum Kairo I: Übersetzungen und Kommentare*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2001, 81, n. (1); Laurent COULON: „Les sièges de prêtre d’époque tardive: A propos de trois documents thébains”. *Revue d’Égyptologie* 57, 2006, 4, n. (A).

kultuszt szolgáló személyzet tagjai: Cairo JE 37215 (30. dinasztia),⁸⁶ JE 37353 (30. dinasztia),⁸⁷ JE 37857 (kora Ptolemaiosz-kor)⁸⁸ és JE 38601 (Ptolemaiosz-kor).⁸⁹

(v) A jelző a bejárati kapu egy másik jelenetében is olvasható.⁹⁰

(w) A *hwnw ntry* és *spd-ds* kifejezések a pülónkapu egy másik jelenetében is egymás mellett jelennek meg, ahol a thébai Montut a szöveg először Kematefként (*Km-3.t=f*) nevezi meg, majd Ré-Harakhtival és Ízisz fiával (*z3 Is.t*) azonosítja.⁹¹ Montut, mint „éles késűt” ritkán említik a thébai szövegek,⁹² de a jelző használatával egyértelműen az istenség apotropaikus, ellenségeket megsemmisítő természetét kívánták hangsúlyozni.

(x) Montu gyakori epithetonja, amely elsősorban a todi templom szövegeiben jelenik meg.⁹³ A *nb r3-ꜥ-ht* jelzőt főként az istenség medamudi és todi formája viseli, ugyanis elsősorban ezeken a kultushelyein jelenik meg harcias aspektusában.

(y) A deir el-shelwit-i templom naosának egyik jelenetében a medamudi Monturól a következőket olvashatjuk: „az istenek és istennők kiváló védelmezője, a tökéletes oltalmazó, aki beutazza a Két Országot, aki szüntelenül biztosítja Ozirisz védelmét az ő rézfalú palotájában” (*nḥw nfr n ntr.w ntr.wt mꜥn nfr swd3 t3.wy ir(.w) s3 Wsir m ḥ=f sbty n bis n 3b*).⁹⁴ Ozirisz királyi *hypothesis*a hasonló módon betöltheti az „istenek és istennők kiváló védelmezője” szerepet.⁹⁵

(z) Az *inm* alapjelentése „bőr, szín”.⁹⁶ Aufrère nem fogadja el Sternberg-El Houtabi „Farbe” fordítását,⁹⁷ és inkább „alakként” („forme”) értelmezi a kifejezést.

⁸⁶ Publikálatlan. Lásd: ifao.egnet.net/bases/cachette/ck809 (hozzáférés: 2020. március 17.). A cím a lábazati részen körbefutó feliratban olvasható.

⁸⁷ Hassan SELIM: „Three Unpublished Late Period Statues”. *Studien zur Altägyptischen Kultur* 32, 2004, 368–374, pl. 21–22.

⁸⁸ Georges LEGRAIN: „Notes sur le dieu Montou”. *Bulletin de l’Institut Français d’Archéologie Orientale* 12, 1916, 90–91. VARGA Dániel: „The Cult of Montu and the Bull at Medamud in the Ptolemaic Period”. In Christophe Thiers (szerk.): *Documents de Théologies Thébaines Tardives (D3T 4)*, Montpellier, 2021, 163–184.

⁸⁹ SELIM (2004): 363–368, pl. 19–20.

⁹⁰ AUFRÈRE, *Montou* §§ 221–223 (= *Urk.* VIII, 30b).

⁹¹ AUFRÈRE, *Montou* §§ 221–223 (= *Urk.* VIII, 30b).

⁹² Lásd még: *Urk.* IV, 2081, 5 (*spd dmw*).

⁹³ *Töd* I, 2, 10–11; 32, 4; *Töd* II, 174, 5; 244, 4. Vö. *Töd* II, 290, 8: „a harcosok vezetője” (*hry-tp r3-ꜥ-ht.w*).

⁹⁴ Christiane M. ZIVIE: *Le temple de Deir Chelouit III, 90–157: Inscriptions du naos*, Le Caire, Institut français d’archéologie orientale, 1986, 140–143 (no. 140, 13) (A továbbiakban: *Deir Chelouit* III).

⁹⁵ *Deir Chelouit* III, 144, 8.

⁹⁶ *Wb.* I, 96, 14–20.

⁹⁷ AUFRÈRE, *Montou*, 301, n. (p) (§ 216).

Fontos azonban megjegyezni, hogy az *inm* „bőr, szín” és az *iw n* „szín, megjelenés” szavak hasonló ortográfiajuk következtében gyakran felcserélhetőek.⁹⁸

A későkori és görög-római kori szövegek gyakran utalnak Amunra, mint polikróm szoláris istenségre: „milliók milliója ő az ő nevében, nem határozható meg színeinek száma” (*hh n hh.w pw m rn=f nn rh.tw tn.w inm.w=f*).⁹⁹ A fenti szöveg III. Ptolemaioszt Montu manifesztációjának és földi képmásának nevezi, akinek szemei előtt az istenség valódi alakjában (azaz színében) mutatkozik meg.

(aa) Aufrère itt hibásan *wsr*-ként írja át és értelmezi a szakaszt („ton influence est sa force”),¹⁰⁰ a kauzatív *swwr* alak helyett.¹⁰¹

(ab) A passzus egy másik lehetséges értelmezése: „képezz pajzsot számára a csata napján”. III. Thotmesz ázsiai hadjáratának beszámolójában (P. Turin 1940-1941)¹⁰² az uralkodó isteni beavatkozást kér a harcmezőn Amuntól, aki válaszként szelet küld, amelyben Montu három manifesztációja (Armant, Tod, Théba) lakozik. A todi templom kriptáinak jeleneteiben Montut többször ábrázolják bikafejű istenségként, kezében íjjal, nyilakkal és szigonnyal.¹⁰³

Montu bikaformái a Ptolemaiosz-korban

A későkori szövegek a thébai Montut (*Mnt-R^c nb W3s.t*) elsősorban Amun fiatal formájának, jogos örökösének nevezik.¹⁰⁴ Az észak-karnaki főkapun olvasható kora Ptolemaiosz-kori himnuszban azonban az istenségnek egy másodlagos, harcias aspektusa jelenik meg, amely elsősorban egy bika képében manifesztálódott. A szövegben alkalmazott, sokszor egyedi epithetonok segítségével a thébai teológusok páratlan részletességgel mutatják be Montu zabolátlan természetét. Az istent hatalmas (*n^cš*), megfiatalodott (*rnp*) bikaként jellemzik, akinek szarvai élesek (*spd db.wy/^cb.wy/hnw.ty*), toroka nagy (*wr iw3y.t*), karja pedig erős (*wsr g3b.ty*). Har-

⁹⁸ *Wb.* I, 52, 10–18; WILSON (1997): 52–53; Vos (1998): 711.

⁹⁹ *Urk.* VIII, 138b. További példákhoz lásd: SETHE (1929): 90 (§ 185); David KLOTZ: *Adoration of the Ram: Five Hymns to Amun-Re from Hibis Temple*, Yale Egyptological Studies 6, New Haven, Yale Egyptological Seminar, 2006, 17, n. (D); KLOTZ (2012): 64.

¹⁰⁰ AUFRÈRE, *Montou*, 300 (§ 215).

¹⁰¹ *Vö. Urk.* VIII, 133h (Montu válasza): „Megerősítem karodat a Két Ország egészében, miközben minden idegen ország a szandáljaid alatt van” (*swwr-i ^c=k m t3.wy nb.w h3s.wt nb.wt hr tb.ty=k*).

¹⁰² Giuseppe BOTTI: „A Fragment of the Story of a Military Expedition of Thutmose III to Syria (P. Turin 1940–1941)”. *Journal of Egyptian Archaeology* 41, 1955, 64–71; Colleen MANASSA: *Imagining the Past: Historical Fiction in New Kingdom Egypt*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 111–112.

¹⁰³ *Töd* II, 284 I, 10; 284 I, 48–50; 284 III, 25 and 27; 284 V (középső és alsó regiszter).

¹⁰⁴ KLOTZ (2012): 155–157.

cosként gyakran kapja a „csatát kedvelő” (*mr ḥꜣ*),¹⁰⁵ „csatában bátor” (*qn m skw*)¹⁰⁶ vagy épp a „kitartó” (*mn-ib*)¹⁰⁷ megjelöléseket, amelyeket a himnusz a *nšni mꜣ*¹⁰⁸ *bapax legomenon*nal egészíti ki. Montu legfőbb feladata a kozmikus rendet fenyegető ellenségek elpusztítása, húsának és vérének elfogyasztása.¹⁰⁹ Megjelenése rettegést kelt, hiszen szeméit a lánggal, míg arcát a tűzzel azonosítják (*tkꜣ=f m ir.ty-f(y) hr=f m sd.t*). Az istenség a himnusz első felében részletezett vérengző természetét a második részben megjelenő védelmező szerepével ellensúlyozzák, hiszen utóbbiban a fáraó erejének biztosítójaként és oltalmazójaként tűnik fel.

Montut legkorábban a középbirodalmi szövegek nevezik bikának, epithetonjai által így az isten mind a négy kultuszhelyén megjelenhetett ebben az alakban.¹¹⁰ Eddig azonban egyetlen, régészetileg is jól dokumentált élő, állat alakú inkarnációja ismert, nevezetesen a Buhisz bika, akinek kultuszát a 30. dinasztia korában, II. Nektanebosz uralkodása idején vezették be.¹¹¹ A thébai régióban azonban egy másik, Montuhoz szorosán kapcsolódó istenség is feltűnt a Kr. e. 4. század legvégén: Medamud Nemes Bikája,¹¹² akit a szövegek a *pꜣ kꜣ ʿꜣ wr šps ḥry-ib Mꜣdw* megnevezéssel illetnek. A késői szövegek továbbá egy másik, Medamudhoz kötődő bikát (*pꜣ kꜣ (n) Mꜣdw*)¹¹³ is gyakran említenek, amely – ahogy azt alább látni fogjuk – nem feleltethető meg a Nemes Bikának.

A Buhisz bika a későkori thébai szent táj egyedi inkarnációs állata, akit Ré és Montu földi reprezentánsaként tartottak számon. A 30. dinasztia idején beveze-

¹⁰⁵ AUFRÈRE, *Montou* §§ 224–226 (= *Urk.* VIII, 38b); §§ 252–254 (= *Urk.* VIII, 17h).

¹⁰⁶ *Urk.* VIII, 133c; CLÈRE, *Porte*, pl. 7 (= *Urk.* VIII, 68g); *Opet* I, 55. Vö. *Töd* II, 223, 5 (*qn ḥr ptr.t*), valamint *Töd* I, 120D (*qn m ḥꜣ*).

¹⁰⁷ AUFRÈRE, *Montou* §§ 164–166 (= *Urk.* VIII, 5b); CLÈRE, *Porte*, pl. 7 (= *Urk.* VIII, 68h); *Urk.* VIII, 181g; *Opet* I, 55.

¹⁰⁸ A *nšni* szó utalhat a Széth által megtestesített vihar pusztító erejére is: WILSON (1997): 550. A himnuszban is megjelenik a természeti jelenség azáltal, hogy Montu bömbölését a szöveg a viharban lévő tűzhöz (*mi ḥt m dꜣ*) hasonlítja.

¹⁰⁹ Az ellenség elfogyasztása egyet jelentett erejének és képességeinek megszerzésével, ugyanakkor a Kannibál Himnusz jól ismert passzusa szerint a túlvilágra belépett uralkodó az istenek elfogyasztásával egyben megszerzi hatalmukat, teremtő energiájukat (*Hkꜣ*): CHRISTOPHER EYRE: *The Cannibal Hymn: A Cultural and Literary Study*, Liverpool, Liverpool University Press, 2002. A „lenyelés” motívumához lásd: ROBERT K. RITNER: *The Mechanics of Ancient Egyptian Magical Practice*, Studies in Ancient Oriental Civilization 54, Chicago, The Oriental Institute of the University of Chicago, 1993, 102–110.

¹¹⁰ Egyszerű forma: istennév + *kꜣ* + prepozíció + kultuszhely. Összetett forma: istennév + *nb* + elsődleges kultuszhely + *kꜣ* + prepozíció (*m/ḥry-ib*) + alárendelt kultuszhely.

¹¹¹ GOLDBRUNNER (2004); Jean-Claude GRENIER: „Les pérégrinations d’un Boukhis en Haute Thébaïde”. In Christophe Thiers (szerk.): *Documents de Théologies Thébaines Tardives (D3T 1)*, CENiM 3, Montpellier, 2009, 39–48; David KLOTZ: „Two Overlooked Oracles”. *Journal of Egyptian Archaeology* 96, 2010, 251–254; Klaus PARLASCA – Dieter KURTH: „Tutu und Buchis auf einem Relief in Baroda (Indien)”. *Chronique d’Égypte* 87, 2012, 60–66.

¹¹² GOLDBRUNNER (2004): 191–199; KLOTZ (2012): 75–78.

¹¹³ Chantal SAMBIN-NIVET: „Un taureau vivant à Médamoud?”. In Sydney H. Aufrère (szerk.): *Les taureaux de l’Égypte ancienne: publication éditée à l’occasion de la 14e rencontre d’égyptologie de Nîmes*, Nîmes, Association Egyptologique du Gard, 2020, 215–230; VARGA (2021).

tett intézményesített kultusza egészen a Kr. u. 4. századig virágzott, ahogy azt a szent állat számára készített halotti sztélék¹¹⁴ bizonyítják. Az állat külső ismeretetőjegyei testének fehér, arcának fekete színe, amelyekre bizonyos egyiptomi szövegek is utalnak,¹¹⁵ részletes leírása azonban Macrobius beszámolójából (*Saturnalia* I, 21, 20–21) ismert.¹¹⁶ Ez utóbbi szerint a Buhisz óránként változtatja szőrének színét, ami pedig minden más vadállat bundájával ellentétes irányba nő. Ahogyan az az armanti Bucheumból előkerült halotti sztélék felirataiból kiderül, az előírásoknak megfelelt egyed kiválasztását követően az állatot Thébába viszik, ahol egy processziós orákulum során a luxori templomban lakó dzsémei Amenemopet hoz végső döntést az utód beiktatásáról.¹¹⁷ Az ünnepséget követően az újonnan hivatalba léptetett szent bika visszatért Armantba, ahol halálát követően pompás temetésben részesült. Az elhunyt bikákat (Ozirisz-Buhisz) és az őket ellő szent teheneket a hermonthiszi Montu-templomtól nem messze kialakított állattemetőkben, a Bucheumban és a Baqariában temették el.¹¹⁸ Bár nevének eredete ismeretlen, a Buhisz bika többféle alakban jelenik meg az egyiptomi szövegekben: *Bh* („az, aki ragyog”), *bꜣ ꜥh* („a ragyogó Ba-lélek”) és *bꜣ hr hr.t* („a porhüvelyen nyugvó Ba-lélek”).¹¹⁹ Az élő állatot gyakran nevezik „Ré inkarnációjának” (*whm n Rꜥ*) vagy „Montu élő képmásának” (*šsp-ꜥnh n Mnt*),¹²⁰ ami természetesen nem az istennel való egylényegűséget, hanem sokkal inkább annak földi megtestesülését jelentette, és így az emberek számára is érzékelhető isteni jelenlétet képviselte. Ezzel szemben az elhunyt Buhisz bikára leggyakrabban Oziriszként és Atumként hivatkoznak.¹²¹ Proszopográfiai jegyzékében¹²² Goldbrunner számos olyan személyt gyűjtött össze, akiknek pályafutása szorosan kapcsolódott a Buhisz-kultuszhoz. Álljon itt példaként most két olyan magánlélek, amelyek nem szerepelnek a listában: egy töredékes gránitszobor (Louvre E

¹¹⁴ A sztélék szövegeihez lásd: Herbert W. FAIRMAN: „The Hieroglyphic Inscriptions”. In Robert Mond – Oliver H. Myers: *The Bucheum II: The Inscriptions*, London, The Egypt Exploration Society, 1934, 1–52; GOLDBRUNNER (2004): 38–99.

¹¹⁵ FAIRMAN (1934): 42–43.

¹¹⁶ Wilhelm SPIEGELBERG: „Buchis, der heilige Stier von Hermonthis: Zu Macrobius Sat. I, XXI, 20”. *Archiv für Papyrusforschung* I, 1901, 339–342.

¹¹⁷ GRENIER (2009): 39–48; KLOTZ (2010), 251–254. A szent állatok kultuszának részletes tárgyalásához lásd legújabban: SCHREIBER Gábor: *Honszu szent páviánjai: Egy thébai kultusz története*, Budapest, Archaeolingua Series Minor, 2020, 69–104.

¹¹⁸ MOND-MYERS (1934, I–III).

¹¹⁹ A megnevezésekhez és értelmezésükhöz lásd: GOLDBRUNNER (2004): 124–137.

¹²⁰ FAIRMAN (1934): 40–41.

¹²¹ Ozirisz-Buhiszhoz lásd: *Deir Chelouit* III, 138. A Buhisz és Atum közötti szoros kapcsolat szemléletes példája a halott bikák temetője, amelyet a szövegek „Atum Templomának” (*hw.t-Itm*) neveznek: GOLDBRUNNER (2004): 252–256.

¹²² GOLDBRUNNER (2004): 256–281. Lásd még: Sven P. VLEEMING: *Demotic and Greek-Demotic Mummy Labels and Other Short Texts Gathered from Many Publications*, Leuven, Peeters, 2011, 97–101 (nos. 426–429).

20361)¹²³ és egy uzurpált 26. dinasztiai kőszarkofág (BM EA 32).¹²⁴ A két emlékmű közös pontja nem más, mint tulajdonosuk, Pamonthes-Plenis, aki egy befolyásos hermonthiszi *strategos*-család tagja volt a Kr. e. I. században.¹²⁵ A Pamonthes által viselt papi címek között főként armanti kultuszokkal – így a Buhisz bikáéval is – találkozunk, akit a szobor felirata „Ré élő Ba-lelkének” (*h3 ʿnh n Rʿ*)¹²⁶ nevez. Ebből egyértelműen kiderül, hogy a szobor tulajdonosa az élő bika szolgálója volt. A „Buhisz szolgálója” (*hm Bh*) titulus II. Pszammetik lányának, Anhnesznerefibrének szarkofágján is olvasható, amelyet Pamonthes Augustus uralkodása alatt bitorolt el, majd vésette rá saját feliratait. Ebben az esetben azonban már a szent bika halotti formáját, Ozirisz-Buhiszt is feltüntették,¹²⁷ így feltételezhető, hogy Pamonthes-Plenis az időközben elhunyt állat¹²⁸ temetésében és halotti kultuszának fenntartásában is aktívan részt vett.

Medamud Nemes Bikája már a Kr. e. 4. század legvégén megjelenik a szöveges anyagban,¹²⁹ ábrázolásával azonban először csak a Bab el-Abd egyik jelenetében találkozunk.¹³⁰ Az istenség kizárólag thébai forrásokból ismert¹³¹ és összesen 11 templomi jelenetben szerepel,¹³² amelyek közül a legkésőbbi Antoninus Pius korára datálható. Neve ellenére (*p3 k3 ʿ3 wr šps hry-ib M3dw*) a Nemes Bikát teljesen emberi alakban ábrázolták, fején Montu klasszikus attribútumaival (napkorong, kettős tollkorona, egy vagy kettő ureusz-kígyó). Alakjában egy Medamudhoz köthető ősiszent tiszteltek,¹³³ akit gyakran Nunnal, a teremtetlen potenciálokat tartalmazó ősvízzel azonosítottak, így tehát a teremtés kezdetén áll. Primordiális istenség lévén a Nemes Bika testesíti meg a hermopoliszi Nyolcasság férfi tagjainak egyesült alakját,¹³⁴ akiket a thébai hagyomány Montu egyes lokális formáival (Medamud,

¹²³ Olivier PERDU: *Les statues privées de la fin de l'Égypte pharaonique (1069 av. J.-C. – 395 apr. J.-C.), Tome I: Hommes*, Paris, Éditions Khéops, 2012, 382–391 (no. 36).

¹²⁴ Mareike WAGNER: *Der Sarkophag der Gottesgemahlin Anchnesneferibre*, SSR 16/1–2, Wiesbaden, Harrasowitz Verlag, 2016.

¹²⁵ A családhoz lásd: Heinz J. THISEN: „Zur Familie des Strategen Monkores”. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 27, 1977, 181–191.

¹²⁶ PERDU (2012): 387 (4. kolumna).

¹²⁷ WAGNER (2016): 8–9.

¹²⁸ Ehhez a bikához tartozik a 13-as számú Bucheum-sztélé, VII. Kleopátra és Augustus idejéből, amelyen Pamonthes-Plenis és fia, Kalasiris (II) is szerepel: FAIRMAN (1934): 11–13; MOND-MYERS (1934, III): pl. XLIII/A (13).

¹²⁹ Neszmin egyik halotti papiruszán (P. BM EA 10209, IV, 16): Fayza M. H. HAIKAL: *Two Hieratic Funerary Papyri of Nesmin, Part I: Introduction, Transcriptions and Plates*, Bibliotheca Aegyptiaca XIV, Bruxelles, Fondation Egyptologique Reine Elisabeth, 1970, 41.

¹³⁰ AUFRÈRE, *Montou* §§ 239–241 (= *Urk.* VIII, 27).

¹³¹ Kivételt képez egy feltételezhetően Akhmimból előkerült, kora Ptolemaiosz-kori sztélé: Mogens JØRGENSEN: *Catalogue Egypt IV: Late Egyptian Sculpture (1080 BC – AD 400)*: Ny Carlsberg Glyptotek, København, 2009, 193–195 (ÆIN 740).

¹³² Ezekhez lásd: VARGA (2021).

¹³³ GOLDBRUNNER (2004): 191–199; KLOTZ (2012): 75–78.

¹³⁴ ZIVIE-COCHE (2015): 339–340, n. (cc).

Észak-Karnak, Armant, Tod) azonosít. A medamudi ősiszten létrehozásával a későkori teológusok a Medinet Habuban zajló dzsémei rítusok¹³⁵ helyi változatát igyekeztek megalkotni. Dzsémében Amun ősi formája, Kematef¹³⁶ részesült áldozatban különböző utazó istenségek napi (Honszu-Su), heti (dzsémei Amenemopet) és éves (armanti Montu-Ré-Harakhti) processziója alkalmával. Ennek medamudi adaptációjában az ősiszten a Nemes Bika, akinek sírját¹³⁷ Montu helyi *hypostasis*a látogatja meg, hogy különböző rituális cselekedetekkel óvja az isteni nyughelyet és a benne tartózkodó démiurgoszt. A Kematef és a Nemes Bika közötti párhuzamot Ahmosze szobrának (Cairo JE 37075)¹³⁸ feliratai mutatják be a legszemléletesebben. A szobor hátpillérenek két oldalán a tulajdonos különböző papi címeit sorolja fel. A baloldali felirat a kezdeti ősiszten, azaz a Nemes Bika titkos képmását említi (*p(3) k3 hry-ib M3dw* és *sšt3 n p3wty tpy*), míg a jobboldali szöveg „az elrejtett Ba titkos képmásáról” (*b3 imn m sšt3=f*) beszél, amelyben a *b3 imn* kifejezés Kematef egyik megnevezése.¹³⁹ Elhelyezkedésük és tartalmuk alapján tehát a két felirat egymás pandanja, egy-egy passzusuk pedig minden kétséget kizáróan a dzsémei és a medamudi ősisztemre utal.

Medamudhoz egy másik bika manifesztáció is kapcsolódott, akire a szövegek röviden „Medamud Bikájaként” (*p3 k3 (n) M3dw*) hivatkoznak.¹⁴⁰ Elhamarkodott lenne azonban megfeleltetni Medamud Bikáját a fentebb tárgyalt ősisztemmel, a Nemes Bikával. A két bikaforma közötti különbség szemléltetésére érdemes megvizsgálni a todi templom egyik kriptájának északi falán található ábrázolásokat. A falon különböző istenszobrok képei láthatók, amelyek között a felső sávban a teljesen antropomorf Nemes Bika,¹⁴¹ míg az alsóban a pódiumon álló medamudi Bika¹⁴² alakjával találkozunk. A todi papság tehát a két Medamudhoz kapcsolódó istenség között mind ikonográfiailag, mind az elnevezést illetően egyértelmű különbséget tett. Maga a *p3 k3 n M3dw* kifejezés először a 25. dinasztia idején jelent meg Montuemhat a Mut-templom kriptájában elhelyezett önéletrajzi feliratában, ahol ő maga arról számol be, hogy megformázta Medamud Bikájának szent képmását és újjáépítette templomát.¹⁴³ A kérdés azonban továbbra is fennáll: vajon Montu legészakabbra fekvő kultuszhelyén is létezett egy a Buhiszhoz hasonló élő inkarnációs állat vagy csupán egy bika formájú kultuszszoborról beszélhetünk, amelyet mind a todi kriptában ábrázoltak, mind Montuemhat felirata említ? Régészetileg egye-

¹³⁵ A témához magyarul lásd: SCHREIBER Gábor: „Az isteni sír”. *Ókor* 7/1–2, 2008, 32–34.

¹³⁶ KLOTZ (2012): 133–142.

¹³⁷ Chantal SAMBIN: „Médamoud: le sanctuaire Djémé de Montou”. In Christophe Thiers (szerk.): *Documents de Théologies Thébaines Tardives (D3T3)*, CENiM 13, Montpellier, 2015, 273–294.

¹³⁸ Herbert W. FAIRMAN: „A Statue from the Karnak Cache”. *Journal of Egyptian Archaeology* 20, 1934, 1–4.

¹³⁹ KLOTZ (2012): 135–136.

¹⁴⁰ Az előfordulásokhoz és elemzésükhöz lásd: VARGA (2021).

¹⁴¹ *Töd* II, 284 I, 53–54. A Nemes Bikához lásd még: *Töd* II, 228.

¹⁴² *Töd* II, 284 I, 11–12.

¹⁴³ Jean LECLANT: *Montouemhat: Quatrième prophète d'Amon, prince de la ville*, BdÉ 35, Le Caire, Institut français d'archéologie orientale, 1961, 216 („A” felirat, 25–26. sor) és 219.

lőre nem azonosítottak egy, az armanti Bucheumhoz hasonló temetkezési helyet Medamudban, néhány, a karnaki rejtékhelyről előkerült, későkori – kora Ptolemaiosz-kori szobor¹⁴⁴ azonban új megvilágításba helyezheti a medamudi kultuszokat. A szobrok tulajdonosai ugyanis kivétel nélkül viselték a „Medamud Bikájának prófétája” (*ḥm-nṯr (n) pꜣ kꜣ Mꜣdw*) címet, ami feltételezheti egy itt tisztelt élő állat meglétét.

Összegzés

A Bab el-Abdon olvasható kora Ptolemaiosz-kori himnusz Montu Észak-Karnakban tisztelt formájához szól, akinek másodlagos, harcias jellegére nem csupán ebben a szövegben, de számos thébai templomjelenetben is utalnak.¹⁴⁵ Az újbirodalmi hadászati szövegek jól ismert toposzát felidézve,¹⁴⁶ III. Ptolemaiosz himnusza Montu alapvető szerepébe enged betekintést: az istenség harcos bikaként védelmezi az uralkodót. A görög-római kori szövegekben gyakran megjelenő istencsoport, a Négy Montu (*fdw Mnṯ*) hasonló szerepet tölt be a helyi teológiai rendszerben. Egyesült alakjukban az istenség négy, lokális manifesztációja von mágikus védelmet Théba és legfőbb istene, Amun köré.¹⁴⁷ Ennek a teológiai konstrukciónak az eredménye az isten templomai által képzett védelmi rendszer, a „thébai palládium”,¹⁴⁸ amelyben mindegyik Montu-avatárt védelmező szereppel ruházták fel.

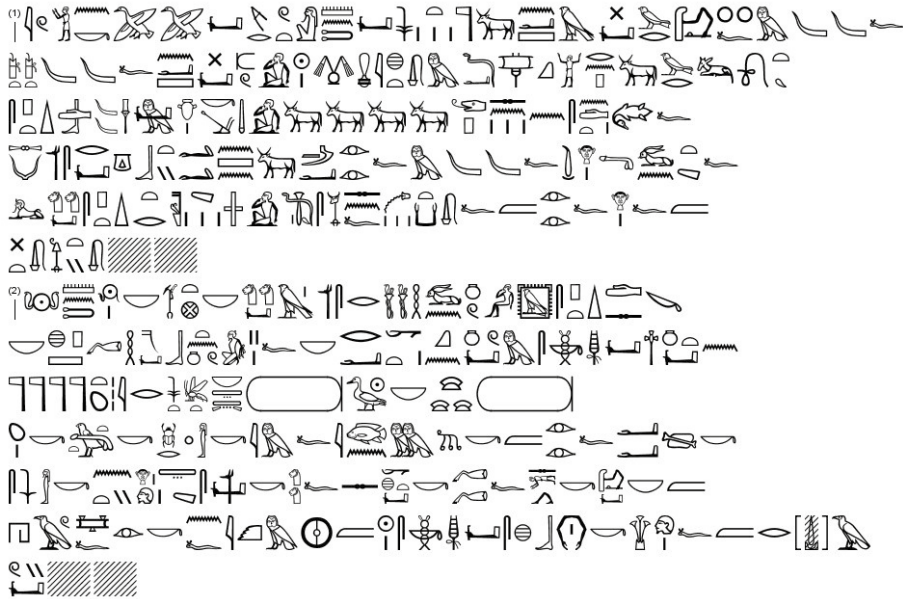
¹⁴⁴ Ezek proszopográfiai vizsgálatához lásd: VARGA (2021).

¹⁴⁵ Lásd többek között: *Urk.* VIII, 181g; CLÈRE, *Porte*, pl. 7 (= *Urk.* VIII, 68h); *Opet* I, 55 és 114; *Kasr el-Agoúz* 72–73 (fig. 34); *Deir Chelouit* III, 142, 7–9 és 14.

¹⁴⁶ Nicolas-Christophe GRIMAL: *Les termes de la propagande royale égyptienne de la XIXe dynastie à la conquête d’Alexandre*, Mémoires de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres VI, Paris, Imprimerie Nationale, 1986, 409–421.

¹⁴⁷ Étienne DRIOTON: „Les quatre Montou de Médamoud, Palladium de Thèbes”. *Chronique d’Égypte* 6, 1931, 265 és 267; *Tôd* I, 31A-B.

¹⁴⁸ DRIOTON (1931): 268.

1. ábra. Kurt Sethe szöveggözlése (*Urk.* VIII, 48, 1–2 alapján)

2. ábra. Sydney H. Aufrère szöveggözlése (*AUFRÈRE, Montou* § 213 alapján)

Rezümé

A kora Ptolemaiosz uralkodók építészeti tevékenységének legkiemelkedőbb emlékei a karnaki istenek templomai (Mut, Honszu, Montu) elé emeltetett monumentális bejárati kapuk voltak, amelyek a lokális vallásfilozófiai tanok elsődleges hordozóinak tekinthetők. Az észak-karnaki Montu-körzet díszkapuján egy az istenséghez intézett himnusz olvasható, amely ez idáig kevés figyelmet kapott. A kapuról készült korábbi publikációk a szövegről csupán néhány lábjegyzettel ellátott fordítást közöltek, amelyek számos helyen szorulnak korrigálásra. Jelen tanulmány célja a himnusz újbóli közlése, valamint egy részletes és hiánypótló kommentár-résszel való kiegészítése. Ezt követően a szerző Montunak a szövegben megjelenő bika aspektusát mutatja be a helyi teológiai tradíció kontextusában.

Kulcsszavak

Észak-Karnak, Bab el-Abd, Montu, himnusz, bikaforma, Buhisz, Nemes Bika, Medamud

Abstract

The Bellicose Bull of Thebes: the Hymn of Montu on the Propylon of North Karnak

The most outstanding examples of the early Ptolemaic rulers' building activity at Karnak are the monumental propylons, erected in front of different temples (Mut, Khonsu, Montu), which can be considered the primary vehicles of the local theological doctrine. On the pylon gate of the precinct of Montu at North Karnak, a hymn, dedicated to the deity, can be observed which has received little attention so far. Earlier publications of the propylon translated the text with only a few comments that need to be corrected in several places. The present study aims at republishing the hymn as well as providing a detailed commentary. Furthermore, the taurine aspect of Montu, appearing in the text, will be presented in the context of the local theological tradition.

Keywords

North Karnak, Bab el-Abd, Montu, hymn, taurine form, Buchis, August Bull, Medamud